

(باسى 5 _ بەتتە)

9 جىلدىق مىندەتتى وقۇ _ اعارتۇدىڭ بەكەمدەلۇ مولشەرى %95تەن، ورتا مەكتەپ سانتىنىداى وقۇعا ۶تۇسۇ جالىبى مولشەرى %98تەن استى. اقسۇ، قىزىلسۇ، قاشقار، حوتان 4 ايھاق _ وبلىس بالاياقشادان ورتا مەكتەپكە دەيىن 15 جىلدىق اقسىز وقۇ _ اعارتۇدى جولعا قويدى. 1951 _ جىلدىان 2020 _ جىلعا دەيىن، جوعارى مەكتەپتەن وقۇ تاۋسىقان وقۇشلاردان جىىنى 2 مىللىيون 115 مىڭ ادام تاربيەلەنىپ، مۇنىڭ ئىنىدە از ۇلت وقۇشلارى 767 مىڭ ادام بولپ، %36.3تى ۇستادى. جالىپى خالىقتىڭ سالاماتتىق دەڭگەيى زور مولشەردە جوعارىلا- دى. جاڭا جۇڭگو قۇرۇلۇدان بۇرۇن شىنجياڭنىڭ ەمدەۋ _ دەنساۇلىق ساقتاۋ ىستەرى توتەنىشە مەشەۋ ەدى، تەك 54 ەمدەۋ قۇرىلمىى، 696 ۇرۇ توسەگى بار ەدى، ۶ر 1000 ادامعا تەك 0.16 ۇرۇ توسەگى، 0.019 شىپاكەر تۇرا كەلەتىن. 2019 _ جىلعا دەيىن شىنجياڭنىڭ ەمدەۋ _ دەنساۇلىق ساقتاۋ جۇيە- سى جاپپاي قالىپتاسپ، ەمدەۋ قۇرىلمىدارى قالا مەن اۋىلعا جالپىلاسپ، ەمدەۋ قۇرىلمىى 18 مىڭ 376عا، ۇرۇ توسەگى 186 مىڭ 426جەتتى. نارەستەلەردىڭ ۇلۇ مولشەرى 1949 _ جىلغى %400تەن 2020 _ جىلغى %6.75كە تومەندەدى، ادام- داردىڭ مەجەلى ورتاشا عۇمرى 1949 _ جىلغى 30 جاسقا تولماۋ- دان 2019 _ جىلى 74.7 جاسقا كوتەرىلدى.

ساياسات، زاڭ ەرحەجلەردىڭ ائىقارلۇنۇنان قاراعاندا، جۇڭگو جوسپارلى تۇتتى الدىمەن ئىكى ولكەلەرگە، ونان سوڭ شەكارا رايوندارعا، الدىمەن قالالارعا، ونان سوڭ اۋىل _ قىستاق- تارعا، الدىمەن حانزۇ ۇلتىنا، ونان سوڭ از ۇلتتارعا جۇرگىزۇ با- رىسېن باستان كەشىرىپ، از ۇلتتارعا حانزۇ ۇلتىنان پارىقتى سا- لىستىرمالى كەڭ ساياسات ائقاردى. شىنجياڭ مەملەكتەتلىڭ زاڭ، زاڭ ەرحەجلەرىنە ساي، ۇز جەرىنىڭ ۇس جۇزىندىگىمەن ۇش- تاستىرىپ، جوسپارلى تۇنقا قاتىستى ساياساتتاردى بەلگىلەدى. 20 _ عاسردىڭ 70 _ جىلدارىنىڭ باسندا حانزۇ ۇلتى اراسىندا جوسپار- لى تۇت الدىمەن جولعا قويىلدى؛ 80 _ جىلداردىڭ ورتا، سوڭغى مەزگىلىندە از ۇلتتار اراسىندا جوسپارلى تۇۋعا نىتالاندىرۇ جۇمس- تارى جۇرگىزىلە باستادى. 1992 _ جىلى جازايالانغان «شىنجياڭ ۇيعۇر اۆتونوميالى رايونىنىڭ جوسپارلى تۇت ادسىندە» مىنالار ايقىن بەلگىلەندى؛ قالا _ قالاشقئارداعى حانزۇ ۇلتى تۇرعىنلارد- نان ۇير جۇپ ەرلى _ زاپىىتى ۇير بالالى بولادى، ەگىشى _ مالشالاردىڭ ەكى بالالى بولۇنا بولادى؛ قالا _ قالاشقئارداعى از ۇلت تۇرعىنلارنان ۇير جۇپ ەرلى _ زاپىيىتىنىڭ ەكى بالالى بولۇنا، ەگىشى _ مالشالاردىڭ ۇش بالالى بولۇنا بولادى؛ جان سانى ۇيرشاما از ۇلتتارعا جوسپارلى تۇت جۇر- گىزىلمەيدى. مىنە وسى پارىقتى تۇت ساياساتى شىنجياڭدىعى از ۇلت جان سانىنىڭ ۇيرشاما تەز ارتۇىن ساقتاۋدىعى ماڭىز- دى سەبەپ سانالادى. ەكونوميكانىڭ، قوعامنىڭ دامۇنا جانە ۶ر ۇلت بۇقاراسىنىڭ بالالى بولۇ تىلەگىنىڭ بىردەيلەنۇنەنە بايالا- نىستى، 2017 _ جىلى شىنجياڭ «شىنجياڭ ۇيعۇر اۆتونوميالى را- يونىنىڭ جان سانى جانە جوسپارلى تۇت ەرحەسىنە» وزگە- رىس ەنگىزىپ، ۶ر ۇلتقا ۇير تۇتاس جوسپارلى تۇت ساياسا- تىن ائقارۇدى بەلگىلەدى، ياعنى قالا _ قالاشق تۇرىعىنى سانا- تىنداعى ەرلى _ زاپىيىتىلاردىڭ ەكى بالالى بولۇنا، اۋىل _ قىستاق تۇرىعىنى سانانتىنداعى ەرلى _ زاپىيىتىلاردىڭ ۇش بالالى بولۇنا بولادى. مەملەكتەتلىڭ جان سانى جانە جوسپار- لى تۇت زاڭ _ ساياساتتارىنىڭ رەتتەلۇ جاعداينان ەنگىزدەلىپ، شىنجياڭ جەرگىلىكتى جان سانى جانە جوسپارلى تۇت زاڭ ەرحەجلەرىن، ساياساتتارىن ونان ارى رەتتەيدى جانە كەمەل- دەندىردى. شىنجياڭ جوسپارلى تۇبىتى ائقارۇ بارىسىندا، ايەلدەر مەن بالالاردىڭ دەنساۇلىغن قاتماتامسىز ەتۇ، تۇما كە- مىستىكتىڭ الدىن اۋ جانە ونى تومەندەتۇ، وتباسىنىڭ تۇرمىس ساپا- سىن جوعارىلاتۇ سىياقتى ۇستانىمىدارعا باستان _ ايقاق تاباندى بولدى، جۇكتى بولۇدان ساقئانۇدىڭ، تۇنتان تەجەلۇدىڭ حاۋىپسىز، ۇنىمدى، ۇيلەسىدى شارالارىن اناعۇرلىم كوپ بۇقارا ۇبلىپ، ۇز ەركىمەن تاڭداپ، تۇت جاسىنداعى ايەلدەر تۇقم جولىن بۇۇ ويە- راتىسياسى مەن جاتىرعا تۇت تەجبۇ اسپېن قويۇ وپەراتىسياسىن ۇز ەركىمەن قابىلدادى، ۶ر ۇلت ايەلدەرنىڭ ۇز قالاۋۇنان تىس جۇكتى بولۇ جانە ۇجى بالالى بولۇ اۋىر تىپالىغن بارىشنا جەڭىلدەتتى.

ۇيلەنۇ، بالالى بولۇ كوزقاراسىنان قاراعاندا، وتكەن نەدا- ۇر ۇزاق مەزگىلدە، شىنجياڭدا، اسرەسە، وڭتۇستىك شىنجياڭ وڭرىندە ەدىنى ۇشقارلىقتىڭ سىنالاپ كرۇ ۇقتى ۇزاق، ئىچال كولەمى كەڭ، ۇلاندىرۇ دارەجەسى تەرەڭ بولغاندىقتان، قىرۇار بۇقارانىڭ موينىنا اۋىر رۇحانى اجرعى سالىنىپ، قالىبتى قوعام- دىق تۇرمىس اۋىر كەدەرگىگە ۇشىراپ، كوپتەگەن از ۇلت بۇقاد- راسى ۇيلەنۇ، وتباسى، بالالى بولۇ سىياقتى جاقئاردا تەرەڭ ئىچالعا ۇشىرادى، ەرتە بالالى بولۇ، كوپ بالالى بولۇ، ۇجىي يالاا كوتەرۇ جالپىلىق قۇبىلىسقا اينالدى. سوڭغى جىلدارى شىنجياڭ ۇشقارلىقتى الاستاۋ قىزمەتىن زاڭ بوينىشا وربىستەتتى، ەدىنى ۇشقارلىقتىڭ اكىمىشلىككە، ەدىليامعا، وقۇ _ اعارتۇعا، ۇيلەنۇگە، ەمدەۋگە كىلىگۇ سىياقتى قۇبىلىستارى ۇنىمدى تەجەلپ، ۶ر ۇلت بۇقاراسىنىڭ ەدىنى ۇشقارى يدەيانىڭ زالالى جونىندەكى تا- نىمى كورنەكتى جوعارىلادى، ۇيلەنۇ، بالالى بولۇ، وتباسى كوز- قاراسىندا بەلسەندى بۇرىلىس بولپ، ايەلدەردىڭ ەكونوميكا- لىق، قوعامدىق جانە وتباسىنداعى ورنى ۇزدىكىسىز جوعارىلادى، ۶ر ۇلت ايەلدەرىنىڭ ورتا، جوعارى دارەجەلى وقۇ _ اعارتۇدان يىگىلىكتەنۇ، ەكونوميكالىق، قوعامدىق قىمىلدارعا قانئاسۇ ورايى اناعۇرلىم كويەيىپ، ايەلدەردەن جۇمسقا ورنالاسقانداردىڭ سانى مەن سالىستىرماسى زور مولشەردە جوعارىلادى. تەك 2019 _ جىلدى مىسالعا الساق، شىنجياڭنىڭ قالا _ قالاشقئارىندا تىڭخان

228 مىڭ 100 ايەل جۇمسقا ورنالاسپ، قالا _ قالاشقئاردا جاڭا- دان جۇمسقا ورنالاسقانداردىڭ %47.48دىن ۇستاعان. جىاي ۇيلەنۇ، جاي بالالى بولۇ، ساپالى ۇرپاق كورۇ جانە تارىبەلەلۇ كۇن سايىن جۇرت جۇرەگىنە تەرەڭ ۇبالاپ، قوعامدىق جاڭا سالئقا اينالدى.

بەسىشى، شىنجياڭنىڭ جان سانىنىڭ دامۇ بەتالىسى

شىنجياڭنىىڭ قوعام ورنىقتىلىمى پايداسىنىڭ ۇرتسى جارنىققا شىغۇنا نلەسە، بولاشاقئاعى ۇير مەزگىلدە شىنجياڭنىڭ جان سانى، اسرەسە، از ۇلتئاردىڭ جان سانى ورنىقتى ارتادى، جان سانىنىڭ كولەمى ۇزدىكىسىز ۇلعايادى، جان سانىنىڭ ساپاسى ۇزدىكىسىز جوعا- رىلايدى، جان سانىنىڭ جىلجۇ بەتالىسى كۇشەيە تۇسەدى.

جان سانىنىڭ مولشەرى جاعىندا، شىنجياڭدىعى از ۇلتئاردىڭ جاس قۇرىلمىى سالىستىرمالى ۇيرشاما جاس، تۇت جاسىنداعى ايەلدەردىڭ كولەمى ۇيرشاما ۇلكەن بولغاندىقتان، از ۇلت جان سانى ۶لى دە ۇيرشاما ارتۇ كومەسكى كۇشنىە يە بولادى. شىنجياڭنىڭ مەملەكتەتلىڭ ساپالى پەرزەنت ساياساتىن تياناقتاند- ىدرۇنا مەڭزەس، ەرلى _ زاپىيىتىلاردىڭ ۇش بالالى بولۇنا جول بەرۇ ساياساتىن ائقارۇ ۶رى بالالى بولۇدىڭ بەلسەندى قولداۋ شارالارىن سايبەكتى ائقارۇ جان سانى جالىپ مولشەرىنىڭ ورنىقتى ارتۇىن جەبەۋگە ۇيمىدى بولادى.

جان سانى ساپاسى جاعىندا، ەكونوميكانىڭ، قوعامنىڭ ۇز- دىكىسىز دامۇنا نلەسە، شىنجياڭنىڭ وقۇ _ اعارتۇى جوعارى ساپا- لى دامۇ كەزەڭىنە ۇتىپ، وقۇ _ اعارتۇ رەفورماسى ونان ارى تەرەڭدەيدى، مەكتەپكە دەينىڭى تارىبە جالپىلاسپ، جالپىعا ۇيمىدى بولادى، مىندەتتى وقۇ _ اعارتۇ بىرگەلكى داميدى، ورتا مەكتەپ سانتىنىداى وقۇ _ اعارتۇ چىپپاي جالپىلاسدى، كا- سىپتىك وقۇ _ اعارتۇدىڭ كولەمى كەڭىيىپ، ساپاسى جوعارىلايد- دى، جوعارى دارەجەلى وقۇ _ اعارتۇدىڭ قۇاتى نىعالىپ، ۶ر ۇلت بۇقاراسىنىڭ ۇبلىم اۋ دەڭگەيى ۇزدىكىسىز جوعارىلايدى. شىنجياڭنىڭ دەنساۇلىق ساقئاۋ، سالاماتىق جۇيەسى كۇن سايىن كەمەلدەنىپ، قالا مەن اۋىلدىاعى ەمدەۋ قۇرىلمىلارنىڭ شارىت _ جاعداى كورنەكتى جاقسارىپ، ۶ر ۇلت بۇقاراسى جان _ جاتقى، جالىپ بارىستىق سالاماتتىق قىزمەت وتەنۇەنى يىگىلىكتەنەدى، جان سانىنىڭ سالاماتتىق ساپاسى جاپپاي جوعارىلايدى. سونمەن بىرگە، شىنجياڭ ايەلدەردىڭ ۇقىق _ مۇددەسىن قاتماتامسىز تەۋدىڭ ۶تۇرلى زاڭ _ ساياساتتارىن دايبەكتىلەندىردى، تياناقتاندىرادى، ۇزدىكىسىز كەمەلدەندىردى، ايەلدەردىڭ دامۇ باعدارلاماسىن ئىشكەرىلەي ائقا- رىپ، ايەلدەردىڭ دامۇ ورتاسىن ۇزدىكىسىز جاقسارتادى، ەر _ ايەل تەڭدىگىن جەبەپ، ۶ر ۇلت ايەلدەرىنىڭ جالپىلىق ساپاسىن جوعارىلاتادى، وسى زامانىعى وركەنىيەتتى تۇرمىس ۇناسلىن دا- رىپتەپ، قالىڭ ايەلدەردىڭ ەدىنى ۇشقارلىقتىڭ بۇعاۋۇنان تۇبە- گەيلى قۇتىلۇنا، قوعامدىق، ەكونوميكالىق تۇرمىسقا بەلسەنە ات سالىشۇنا، ۇز قۇنىن جۇزەگە اسىرىپ، دامۇ جەتىستىكتەرىنەن بىرگە يىگىلىكتەنۇنەنە مۇمكىندىك جاسايدى.

جان سانىنىڭ جىلجۇى جاعىندا، شىنجياڭدا حانزۇ ۇلتى، ۇيعۇر ۇلتى، قازاق ۇلتى، خۇيزۇ ۇلتى سىياقتى 56 ۇلت تۇرمىسى كەشىرىپ، “كەڭ كولەمدە ارالاس قونىستانئۇ، شامەن كولەمدە شوغىرلى قونىستانئۇ، كىرىگىپ ارالاس قونىستانئۇ” كەرىشەلىگى ايىگىلەنگەن. شىنجياڭ ادامدى وزەك ەتكەن جاڭاشا قالا _ قالا- شقتانۇدى ئىشكەرىلەي ىلگەرىلەتىپ، 2035 _ جىلعا بارغاندا قالا _ قالاشقئانئۇدى ەنگىزىنەن جۇزەگە اسرادى، ۇير توپ جاڭدادان وركەندەگەن قالالار ركەسى _ تىركەسى قۇرىلىپ، قالالاردىڭ كولەمى ۇزدىكىسىز كەڭىيىپ، قالانىڭ جان سانىن شوغىرلاندىرۇ اسەرى ۇزدىكىسىز كورنەكتىلەنەدى. ۶ر ۇلت كەڭ كولەمدە ارالا- سىپ، جان _ جاتقى ئىشەسىپ، ئىشكەرىلەي توعىسىپ، ۇزارا كە- رىكپەلى قوعامدىق قۇرىلمى مەن الەۋمەتتىك اۋماق ورتاسى انا- غۇرلىم كەمەلدەنىپ، تولسۇعا بەت الادى. بازاردى باعدار ەتۇ سىياقتى فاكئورلاردىڭ ئىچىلىنا ۇشىراغاندىقتان، وقۇعا ۇتۇسۇ، جۇمس سىتەۋ، ساۋدا _ ساتتىقىن شۇغىلدانۇ، ساياحات سىياقتى- لاردى ماقيسات ەتكەن جان سانىنىڭ وزدىگىنىن ەرىكتى تۇردە اعىلۇى قالا مەن اۋىل اراسىندا، وڭتۇستىك _ سولتۇستىك شىنجياڭ اراسىندا، شىنجياڭنىڭ ۇشى _ سىرتىندا ۇيىپتى دە جىلپىپ، جانئادانا تۇسەدى. ونىڭ ۇستىنە، جبەك جولى ەكونومىيە- كالىق بەلدەۋى وزەكتى رايون قۇرىلىسنىڭ ئىشكەرىلەي ىلگەرد- لىمتىلۇنەنە، سونداي - اق جاڭا داۋىردەگى باتسى بولىكتى قاۋىرت باي- لىمى مەن وڭىرلىك باسپىدىعى سىرتتان اناعۇرلىم كوپ جان سانىن قارجى قوسپ، شارۋاشلىغىن شالقنۇعا جانە قونىستانىپ تۇرمىس كەشىرۇگە باۋرايدى.

بولاشاقئاعى شىنجياڭدا قوعام اناعۇرلىم جاراسمىدى، ورنىق- تى بولپ، ەكونوميكا اناعۇرلىم گۇلدەنىپ، داميدى، جۇمىستانئۇ اناعۇرلىم تولىق بولپ، نەگىزگى الەۋمەتتىك قىزمەت وتەۋدىڭ بىرگەلكىلىك دەڭگەيى كورنەكتى جوعارىلايدى، كوپ ساتلىق قو- عامدىق قاتماتامسىزداندىرۇ جۇيەسى اناعۇرلىم اقاۋسىزدانىپ، ۶ر ۇلت بۇقاراسىنىڭ تابىس سەزىمى، باقت سەزىمى، حاۋىپسىزدىك سەزىمى ۇزدىكىسىز كۇشەيدى، خالىق تۇرمىسى اناعۇرلىم باقت- تى، تاماشا بولادى.

لىنىشى، شەكارا سىرتىنداعى جۇڭگوغا قارسى كۇشەىر دابىرالاعان بىرنەشە ماسەلە جونىندە

تاياۋ جىلداردان بەرى شەتەلدەگى جۇڭگوغا قارسى كۇشەىر

شىنجاڭنىڭ جان سانى دامىۋى

”زورلىقپەن ەڭبەككە سالۇ“، ”زورلىقپەن بەدەلۈلەۇ“، ”اتا _ انا مەن بالانى ايرىۇ“، ”مادەنىيەتتى جويۇ“، ”ەدىندى قىسپاققا اۋ“ سىياقتى ساندىراقتاردى ورشەلەنە دابىرالاپ، شىنجياڭدى قۇتىرىنا بۇرمالاپ، شىنجياڭغا كۇيە جاعىپ، جۇڭگو ۇكىمەتىنىڭ شىنجياڭدى جونگە سالۇ ساياساتىنا شابدۇل جاساپ جانە ونى داتتاپ، جۇڭگوغا ”ناسل جويۇ“ دەگەن قالپاقتى كىگىزۇگە، جۇڭگونى تۇرپايلاندىرىپ كورسەتۇگە ۇرىندى. كوپىشلىككە ۶مالم، بىرلەسكەن مەملەكتەتتەر ۇيىمى جىنالىسى 1948 _ جىلى ما- قۇلداغان «ناسل جويۇ قىلمىسىنان ساقئانۇ جانە ونى جازاۋۇ شارئىندا» ”ناسل جويۇ“ جونىدە ايقىن بەلگىلەمە بار، اتاپ ايتقاندا، ”بەلگىلى ۇير ۇلتتى، تەكتى، ۇناسلىدى نەمەسە ەدىنى ۇيىمى قاساقانا بۇكىلدەي نەمەسە ۇشئارنا جويۇدى مەڭزەيدى“ . ۇناسل جويۇ قىلمىسىن تۇراقتاندىرۇدى باسقارۇ ۇقعى بار خالدا- قارالىق ەدىلبيا قۇرىلمىدارى قاتىستى شارىتتار مەن خالقارالىق زاڭداردا بەلگىلەنگەن ماڭىزدى شارىتتار مەن تارىتپتەر بوينىشا قاتاڭ جۇرگىزۇى قاجەت. جۇڭگو ۇكىمەتى شىنجياڭدىغى ۇيعۇر ۇلتى سىياقتى از ۇلتئاردىڭ ۇتۇرلى ۇقعىن زاڭ بوينىشا قاتماتامسىز ەتكەن تەمىردەي فاكت شەكارا سىرتىنداعى جۇڭگوغا قارسى كۇشئەردىڭ ارانئادتۇمەن ايقىن سالىستىرما قالىپتاستىرىپ وتىر .

1. ايتىلمىس ”زورلىقپەن ەڭبەككە سالۇ“

شەكارا سىرتىنداعى جۇڭگوغا قارسى كۇشئەر ”زورلىقپەن ەڭبەككە سالۇ“ دەگەن وسەك _ اياڭدى قالاعانىششا ويدان قۇ- راستىرىپ، جۇڭگونىڭ لاڭگەستىككە قارسى تۇرۇ، ۇشقارىلىقتى الاستاۋ قىزمەتىنە كۇيە جاعىپ، شىنجياڭنىڭ ماقتا، پامپىدور، فوتوۋولت سىياقتى كاسىپ سالالارىنا قىسىم كورسەتىپ، جۇڭگونىڭ الەمدىك كاسىپ سالاسى تىزبەگى سەلبەستىگىنە قانئاسۇىن ۇبۇلدىرىپ، سول ارقىلى شىنجياڭدىغى ۶ر ۇلت بۇقاراسىنىڭ ەڭبەك ۇقعىن، دامۇ ۇقد- مەن ماقرۇم ەتىپ، ولاردى توماعا _ تۇيىق، مەشەۋ كەدەيلىك كۇيىگە ۇتۇسىرىپ، شىنجياڭدا بىلىقپالىق تۇدىرۇعا ۇرىندى .

شىنىدىغىندا، شىنجياڭ خالىقتى وزەك ەتكەن دامۇ يدەياسىنا باستان _ ايقاق تاباندى بولپ، ەڭبەكپەن جۇمىستاندىرۇ جانە قو- عامدىق قاتماتامسىزداندىرۇ قىزمەتتەن ايرىقشا ۇمان بەرىپ، بەل- سەندى جۇمىستاندىرۇ ساياساتىن زور كۇشپەىن ائقارپ، ەڭبەك- شىلەردىڭ تىلەگىنە تولىق قۇرمەت ەتىپ، ازاماتئاردىڭ ەڭبەك ۇقعىن زاڭ بوينىشا قاتماتامسىز ەتىپ، خالقارالىق ەڭبەككەر جانە ادامدىق ۇقىق ولىشەمەن بەلسەنە امالىياتتا اىگىلىپ، ەڭبەكتى قاتماتامسىز ەتۇ تۇرالى زاڭداردى، زاڭ ەرحەجلەردى تياناقتاند- ىدرىپ، ەڭبەكشىلەردىڭ زاڭدى ۇقىق _ مۇددەسىن قورعاپ، ۶ر ۇلت بۇقاراسىنىڭ بارلىغىنىڭ قاجىرلى ەڭبەگى ارقىلى باقت- تى تۇرمىس جاراۋتىنا، وزىندىك دامۇدى جۇزەگە اسىرۇنا مۇمكىندىك جاساۋعا قۇلىشىندى. 2014 _ جىلدىان 2020 _ جىلعا دەيىن، شىنجياڭدا ەڭبەكپەن جۇمىستانغانلاردىڭ جالىپى سانى 11 مىللىيون 352 مىڭ 400 ادامنان 13 مىللىيون 560 مىڭ ادامعا كويەيىپ، %4.19 ارتتى؛ قالا _ قالاشقئاردا جىلىنا ورتا ەسەپ- پەن 470 مىڭ ادام تىڭخان جۇمىستاندى، مۇنىڭ ئىشىدە وڭتۇس- تىك شىنجياڭ وڭرىندە 149 مىڭ 100 ادام جۇمىستانىپ، %72.31دىن ۇستادى؛ اۋىل _ قىستاقئاعى ارتىق ەڭبەككۇشئەردەن جىلىنا ورتا ەسەپپەن 2 مىللىيون 818 مىڭ 200 ادام _ رەت باسقا سالاعا ويىم- سىپ جۇمسقا ورنالاستى، مۇنىڭ ئىشىدە وڭتۇستىك شىنجياڭ وڭرىندە ۇير مىللىيون 731 مىڭ 400 ادام _ رەت جۇمىستانىپ، %61.44دىن ۇستادى .

شىنجياڭ لاڭگەستىككە قارسى تۇرۇ جانە ۇشقارىلىقتى الاستاۋ كۇرەسىندە زاڭ بوينىشا قۇرغان كاسىپتىك شەبەرلىككە تارىبەلەۇ _ باۋلۇ ورتالىغىنىڭ (تومەندە قىسقاشا ”تارىبەلەۇ _ باۋلۇ ورتالىغى“ دەنلەندى) دۇنيە جۇزىندەگى كوپتەگەن ەمە- لەكەتتەر جولعا قويغان ۇشقارىلىقتى الاستاۋ ورتالىغى، الەۋمەت- تىك اۋماقتا تۇزەتۇ، وزگەرتۇ جانە قول ۇزىدىرۇ ئىسانى سىياق- تىلاردان ماندىك ايجىماسلىغى جوق. اماليات مۇنىڭ ساقىتىق سىپاىتى لاڭگەستىككە قارسى تۇرۇدىڭ جانە ۇشقارىلىقتى الاس- تاۋدىڭ تابىستى نىزدەنىسى ەكەندىگىن، «بىرلەسكەن مەملە- كەتتەر ۇيمىنىڭ الەمدىك لاڭگەستىككە قارسى تۇرۇ سىرتانەگىيا- سى»، بىرلەسكەن مەملەكەتتەر ۇيمىنىڭ «زورلىقتى كۇش ۇشقارىلىغىنان ساقئانۇ ارەكتە جوسپارى» سىياقتى لاڭگەستىك- كە قارسى تۇرۇ قاۋىللارنىڭ پرىنسىپى مەن رۇحنا بۇكىلدەي ۇيلەستىندىگىن دالەلدەدى. تارىبەلەۇ _ باۋلۇ ورتالىغى تارىبە- لەنۇشلەردىڭ مەملەكتتە ۇير تۇتاس قولدانىلاتىن ەتىل _ جازۇدى قولدانۇ قاپبەلتىن جانە جۇمىستانۇ قاپبەلتىن جوعارد- لاتىپ، تارىبەلەنۇشلەردىڭ مەملەكت تانىمەن، ازامات تاند- مىن، زاڭمەن جونگە سالۇ تانىمىن كۇشەيىتى. 2019 _ جىلى 10 _ ايدا، تارىبەلەۇ _ باۋلۇ ورتالىغىنىداعى تارىبەلەنۇشلەر تۇگەل- دەي وقۇ تاۋىستى. وقۇ تاۋىسقان تارىبەلەنۇشلەردىڭ كەيىد- رى دەربەس كاسىپ تاڭداسا، كەيىبى دەربەس شارۋاشلىق قۇردى، كەيىبىرى ۇكىمەتتىڭ كومەگىندە جۇمىستانىپ، كوپىش- لىگى تۇراقتى جۇمىستانۇدى جۇزەگە اسىردى .

ۇزاقاتان بەرى، تارىبەلەۇ _ باۋلۇ ورتالىغىنان وقۇ تاۋىسقان تارىبەلەنۇشلەردى قامتىغان شىنجياڭدىغى ۶ر ۇلت ەڭبەكشىلەرى تۇگەلدەي وزدەرىنىڭ قالاۋى بوينىشا كاسىپ تاڭداپ، سونداي - اق «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبليكاسىنىڭ ەڭبەك زاڭى»، «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبليكاسىنىڭ ەڭبەك توتقامى زاڭى» سىياقتى زاڭدارعا، زاڭ ەرە- جەلەرگە ساي، تەرەزەسى تەڭ، ۇز ەركىمەن بولۇ، كەڭەسىپ ۇير اۋىزدىللىققا كەلۇ پرىنسىپى بوينىشا، قانستى جۇمىشىى سىتتەتەتىن

ورنىدارمەن ەڭبەك توتقانمىن جاساسىپ، سايبەكتى ەڭبەكاقى السپ كەلدى، مۇندا ەشقانداي دا زورلاۋ ارەكتەتى جوق .

2. ايتىلمىس زورلىقپەن بەدەلۈلەۇ

شەكارا سىرتىنداعى جۇڭگوغا قارسى كۇشئەر ساندى مالدا- مەتتەردى جالغان جاساۋ، بۇيرەكتەن سىراق شىعارۇ، ويى- جوتا جورامال جاساۋ، سىفىرمەن ويىن ويناپ سايقالدىق سىتەنۇ سىياقتى تاسىلدەردى قولدانىپ، جالغان بايانداما- نى ويدان ويدىرىپ، ”شىنجياڭ ۇيعۇر ۇلتى سىياقتى از ۇلتئارعا زورلىقتى جوسپارلى تۇت ساياساتىن قولدانىپ، ولاردىڭ تۇۇ مولشەرىن تەجەدى“، مۇنداعى ماقساتى ”جان سانىن جويۇ“ دەپ جالا جاپتى .

كوپىشلىككە ايان، جۇڭگو زاڭمەن جونگە سالىناتىن مەملە- كەت، نەگىزگى زاڭ مەن زاڭداردا مەملەكتەت ادامدىق ۇقىققا قۇرمەت ەتەدى جانە ونى قاتماتامسىز ەتەدى، ازاماتئاردىڭ بالالى بولۇ ۇقعى دا، زاڭ بوينىشا جوسپارلى تۇنتتى جۇزەگە اسىرۇ بو- رىشى دا بولادى دەپ ايقىن بەلگىلەنگەن. جۇڭگونىڭ جوسپارلى تۇنتقا تەخنىكالىق قىزمەت وتەۋى مەملەكتەتتىڭ جەتەكشىلىگى مەن جەكە اداملاردىڭ ۇز قالاۋىن ۇشئاستىرۇ پرىنسىپىنە باستان _ ايقاق تاباندى بولىپ كەلدەدى، ازاماتئار جۇكتىلىكتەن ساقئانۇ ۶دىسى جونىدە جاعدايدى ۇبلىۇ، تاڭداۋ ۇقعىنان يىگىلىكتەنىپ وتىر . شىنجياڭ جوسپارلى تۇنتتى زاڭ بوينىشا جولعا قويىپ، زورلىقپەن تۇبتتان شەكتەۋ، جۇكتىلىكتى زورلىقپەن تەكسەرۇ ارەكەتتەرىنە قاتاڭ تىيىم سالغان، ۶ر ۇلت بۇقاراسى جۇكتىلىك- تىن ساقئانۇ شارالارىن قولدانما، قولدانباي ما، جۇكتىلىكتەن ساقئانۇدىڭ قانداي تاسىلدەردىن قولدانادى دەگەندەردىڭ بار- لىغىن جەكە ادامدار دەربەس، ۇز قالاۋىمەن ۇبىعارادى، وعان ۶رقانداي ۇيىمنىڭ جانە جەكە ادامنىڭ كىلىگۇنەنە بولمايدى . قالىڭ ايەلدەر ۇزىنىڭ دەنساۋلىغى جانە وتباسى اخۋالىسنا قاراي تۇبىتتان تەجەلۇدى تاڭداۋ سىندى وزىندىك ۇقىقتان يىگىلىكتەنەدى. ايەلدەردىڭ ورنىنىڭ جوعارىلاماۋنا جانە ۇيلەنۇ، بالالى بولۇ كوزقاراسىنىڭ وزگەرۇنەنە بايلىانىستى، جاي ۇيلەنۇگە، جاي بالالى بولۇعا، از بالالى بولۇعا، ساپالى بالالى بولۇعا بەيىم، ۇزاق ۇاقتتىق ونىمىدىلىككە يە جۇكتىلىك- تىن ساقئانۇ شارالارىن تاڭدايىتىن ايەلدەر قاتارى بارغان سايىن كويەيىپ كەلدەدى . ۇير قىدىرۇ ساندى مالىمەتتەردە كورسەتىلۇنىشە، جاڭا جۇڭگو قۇرىلغاننان بەرى ۇيعۇر ۇلتى جان سانىنىڭ ارتۇى ۇزاق ۇاقت ۇيرشاما جوعارى دەڭگەيد- دى ساقتاپ، جان سانى كولەمى ۇزدىكىسىز كەڭەيىگەن، دەمەك، ”تۇۇ مولشەرىن تەجەدى“، ”جان سانىن جويدى“ دە- گەندەردىڭ بارلىغى بۇكىلدەي ساندىراق .

3. ايتىلمىس ”اتا _ انا مەن بالانى ايرىۇ“

شەكارا سىرتىنداعى جۇڭگوغا قارسى كۇشئەر: شىنجياڭ ”كەك كولەمدە قاماۋعا اۋ ارەكتەنن جۇرگىزۇ ۇشۇن جاتاقنى مەكتەپ سالىدى“، ”ۇيعۇر ۇلتى اتا _ انالارنىڭ، تۇستارنىڭ نە- مەسە الەۋمەتتىك اۋماق مۇشەلەردىنىڭ ۇز پەرزەنتتىرىن باغىپ _ قاعۇنا بوگەتتىك جاسادى“، ”ۇرپاق ارالىق ايرىۇ“ تۇدىرىپ، ۇيعۇر ۇلتىن ”اسسىمىلياتسىيالادى“دەپ وتىردىك ايتتى .

شىندىق مىناۋ: «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبليكاسىنىڭ نەگىزگى زاڭىندا»، «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبليكاسىنىڭ وقۇ _ اعارتۇ زاڭىندا» دا» بىلاي دەپ ايقىن بەلگىلەگەن: جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبلىكا- سىنىڭ ازاماتئارىندا ۇبلىم اۋ ۇقعى مەن بورىشى بولادى. ازاد- ماتتار ۇلتىنا، ناسلىنە، جىنىسىنا، كاسبىنە، مال _ مۇلك جاعدايد- نا، ەدىنى سەنىمىنە، ت.ب قاراماستان، زاڭ بوينىشا ۇبلىم اۋ ورايىنان تەڭ يىگىلىكتەنەدى. «جۇڭخۇا خالىق رەسپۇبليكاسىنىڭ مىندەتتى وقۇ _ اعارتۇ زاڭىنىدا» دا بىلاي دەپ بەلگىلەنگەن:

اۋدان دارەجەلى خالىق ۇكىمەتى قاجىتكە قاراي جاتاقنى مەكتەپ قۇرىپ، بىتىراندى قونىستانغان وقۇ جاسىنداعى بالالاردىڭ، وسىپىرمەردىڭ مىندەتتى وقۇ _ اعارتۇ بوينىشا مەكتەپكە ۇتۇسىپ ۇبلىم اۋىن قاتماتامسىز ەتەدى. جاتاقنى مەكتەپ قۇرۇ _ جۇڭگونىڭ مىندەتتى وقۇ _ اعارتۇ كەزەڭىندا دەگى جالپىلىق ۶دىسى. 2020 _ جىلى بۇكىل ەلدەگى باستان- ۇش مەكتەپتەردەگى مەكتەپتە جاتىپ وقىتىن وقۇشى سانى 10 مىللىيون 878 مىڭ بولپ، باستاۋىش مەكتەپتەردە وقىتىن وقۇ- شلاردىڭ سانىنداعى يەلەيتىن سالىستىرماسى %10.14 بولغان؛ ورتالاۋ مەكتەپتەردەگى مەكتەپتە جاتىپ وقىتىن وقۇشى سانى 23 مىللىيون 11 مىڭ 700 ادام بولپ، ورتالاۋ مەكتەپتەردە وقىتىن وقۇشلار سانىنداعى يەلەيتىن سالىستىرماسى %46.83 بولغان . شىنجياڭنىڭ جەرى كەڭ، جالىپ جەر اۋدانى ۇير